

4. Министерство финансов, 1802-1902: [в 2 ч.]. СПб.: Экспедиция Загот. Госуд. Бумаг, 1902. Ч. 1. 640 с.
5. Именной Указ, данный государственному казначею «О внутренних в Государстве займах» от 25 августа 1809 г. Полн. собр. законов. Российской империи. Собр. 1. СПб. : Тип. II отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. Т. XXX. 1809. № 23 808а. С. 1110-1113.
6. Страхов В. В. Из истории возникновения внутренних государственных займов в России. <https://cyberleninka.ru/.../iz-istorii-vozniknoveniya-vnutrenn...> (Дата звернення: 16.11. 2018).
7. Мигулин П. П. Русский государственный кредит (1769-1899): опыт историко-критического обзора: В 3-х т. Харьков Типо-литография «Печатное дело», 1899. Т.1. 605 с.
8. Именной Указ, данный Сенату «О наименовании компании, составившейся для промыслов и торговли по Северо-Восточному морю промыслов и торговли российско-американскою компаниею» от 9 июля 1799 г. . Полн. собр. законов. Российской империи. Собр. 1. СПб. : Тип. II отделения Собственной Е. И. В. Канцелярии, 1830. Т. XXV. 1799. № 19 030. С. 699-718.
9. Акционерные и паевые общества в дореволюционной России: история становления, структура, функционирование. finhistory.org/.../aktsioneruyie-i-paevuyie-obschestva-v-dore.. (Дата звернення: 17.11. 2018).
10. Ключко В.Н. Особенности становления и развития акционерных компаний в России: дореволюционный и советский период. Менеджмент и бизнес-администрирование, 2014. № 4. С. 8-43.
11. Шепелев Л. Е. Акционерные компании в России XIX – начала XX века. СПб. : Изд. дом СПбГУ, 2006. 378 с.
12. Молотников А. Правовое регулирование рынка ценных бумаг : учебное пособие. М.: Стартап, 2013. 456 с.

ПРИНЦИП ЗМАГАЛЬНОСТІ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

*Дяченко С.В., кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права та процесу
Університету державної фіскальної служби України; Полінкевич О.В., студент 4-го
курсу, навчально-наукового інституту права Університету державної фіскальної служби
України*

Dyachenko S.V., Polinkevych O.V. PRINCIPLE OF COMPOSITION IN THE CIVIL PROCESS

***Анотація.** В статті визначено поняття змагальності та принцип змагальності в цивільному процесі; охарактеризовано особливості принципу змагальності в цивільному судочинстві; проаналізовано вітчизняну та міжнародну практику реалізації принципу змагальності в цивільному судочинстві.*

***Ключові слова:** змагальність; принцип змагальності; цивільний процес; судова практика; практика Європейського Суду з прав людини.*

***Annotation:** The article defines the concept of competition and the principle of competition in the civil process; Characterized the peculiarities of the principle of competition in civil legal proceedings; the domestic and international practice of implementing the principle of competition in civil legal proceedings is analyzed.*

***Key words:** competing; the principle of competition; civil process judicial practice; practice of the European Court of Human Rights.*

Постановка проблеми. Однією із основним засад судочинства, що передбачені Конституцією України та ключовим принципом цивільного процесу є змагальність. Суть принципу змагальності в цивільному процесі полягає у першу чергу в правах та обов'язках сторін та інших осіб, що беруть участь у справі і в змагальній формі процесу. Змагальність спрямована на всебічну перевірку доводів та міркувань учасників процесу та на з'ясування дійсних обставин справи.

З огляду на важливість принципів цивільного процесу, досить актуальним на сьогоднішній день є розкриття значення принципу змагальності, дослідження проблем та винятків його застосування через призму визначення сутності поняття «змагальність». Адже серед науковців точаться дискусії щодо застосування змагальної моделі цивільного судочинства, що зумовлено в першу чергу наявністю певних розбіжностей в цивільному законодавстві та наявністю елементів слідчої моделі розгляду цивільних справ із застосуванням принципу змагальності.

Аналіз стану досліджень і публікацій. Принципи цивільного судочинства привертали увагу багатьох науковців. Це стосується і принципу змагальності. Так, зокрема, останнім часом проблема змагальності в цивільному процесі досліджувалася на дисертаційному рівні такими вченими, як: С. О. Волосенко, С. В. Лунін, В. Ю. Мамницький тощо. Наукові статті, присвячені принципу змагальності в цивільному судочинстві, написані, до прикладу, Б. П. Ратушною, Ю. В. Навроцькою, Т. М. Лежневою, Ю. В. Неклесою, М. А. Маркуш та іншими, також містять ґрунтовні дослідження особливостей змагальності під час розгляду справи в порядку цивільного судочинства. Проте все ще наявні певні розбіжності серед поглядів вчених на зміст принципу змагальності, його характерні риси та ознаки, а також проблеми застосування під час цивільного судочинства.

Мета статті – на основі аналізу наукової літератури та поглядів цивілістів на сутність принципу змагальності визначити його значення, розкрити проблеми застосування та можливі шляхи вдосконалення застосування в національному цивільному судочинстві.

Виклад основного матеріалу. Конституція України у ч. 4 ст. 129 визначає однією із основних засад судочинства змагальність сторін та свободу надання ними доказів по справі [1, ч.4 ст.129].

Принцип змагальності знайшов своє закріплення і в інших нормах національного законодавства, які визначають формулу та зміст змагальності. Даний принцип, безсумнівно, є історично обумовленим правовим явищем, оскільки на конкретному етапі розвитку суспільства в залежності від національних особливостей та правових традицій, його зміст наповнювався все новим значенням, еволюціонував та змінювався. Крім того, принцип змагальності містить в собі правову вимогу, що пред'являється до процесуальної діяльності певних суб'єктів процесу та органу судової влади в доказовій діяльності незалежно від інстанції, в якій розглядається конкретна справа.

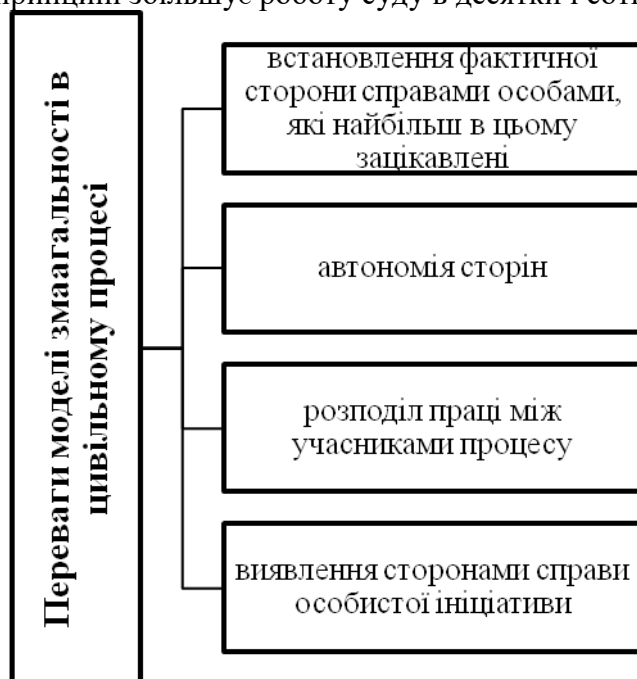
Загальна формула принципу змагальності закріплена у статті 12 Цивільного процесуального кодексу України, відповідно до якої «Цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності сторін. Учасники справи мають рівні права щодо здійснення всіх процесуальних прав та обов'язків, передбачених законом. Кожна сторона повинна довести обставини, які мають значення для справи і на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом» [2, ст.12].

Принцип змагальності – це закріплене в нормах процесуального законодавства положення, відповідно до якого створюються умови кожній заінтересованій в судовому захисті особі для участі у процесуальному спорі, активності і взаємодії (співробітництва) з судом у встановленні всіх обставин справи, які мали місце в дійсності, з метою найточнішого застосування норм права і вирішення правового спору [20, с. 321].

Принцип змагальності цивільного судочинства виходить з аксіоми: «доводить той, хто заінтересований». Саме сторони – позивач і відповідач – у позовному процесі несуть основний тягар доказування. Сторони є основними суб'єктами доказування, їм в силу власної зацікавленості і обізнаності про обставини справи найлегше надати докази або вказати на них. У непозовних провадженнях обов'язок доказування покладений на заявника та інших заінтересованих осіб. Суд при цьому повинен незалежно, об'єктивно і неупереджено здійснювати керівництво процесом, роз'яснювати особам, що беруть у ньому участь, процесуальні права і обов'язки, сприяти їм у реалізації їх прав. Завдання судді – не збирати за бездіяльні сторони докази, а створити умови для повного і всебічного дослідження доказового матеріалу, встановлення фактичних обставин справи. Змагальність забезпечує заінтересованим суб'єктам процесу можливість проявляти процесуальну самостійність на всіх стадіях цивільного судочинства і повною мірою реалізовувати надані законом процесуальні засоби захисту власних прав і інтересів, що охороняються законом [7, с. 58].

Видатний російський вчений-процесуаліст Е. В. Васьковський перевагами змагальної моделі цивільного судочинства вважає наступні (рис.1):

- фактична сторона справи може бути краще встановлена тими, кому вона більше знайома, хто знає, якими доказами її можна підтвердити і де ці докази відшукати;
- сторони, як ніхто інший (у тому числі, й суд), заінтересовані в з'ясуванні обставин справи, оскільки кожна з них прагне задовольнити свої вимоги і у зв'язку з цим намагається відшукати для суду всі факти, які свідчать на її користь;
- принцип змагальності відповідає сутності цивільного процесу, а покладення на суд обов'язку збирати докази призвело б до перевірки судом власних висновків;
- слідчий процес змушує суд стати помічником однієї зі сторін і, таким чином, втратити відповідні його становищу холоднокровність, безсторонність та об'єктивність;
- змагальний процес веде до розподілу праці, яка завжди приносить кращі результати, ніж виконання всієї складної роботи однією особою; це дає сторонам можливість відшукати той доказовий матеріал, який свідчить на їх користь та скористатись допомогою фахівців-юристів;
- принцип змагальності змушує сторони виявляти особисту ініціативу та енергію, дає можливість зняти з суду непосильний тягар роботи, оскільки побудова цивільного процесу на слідчому принципі збільшує роботу суду в десятки і сотні разів [4, с. 378].

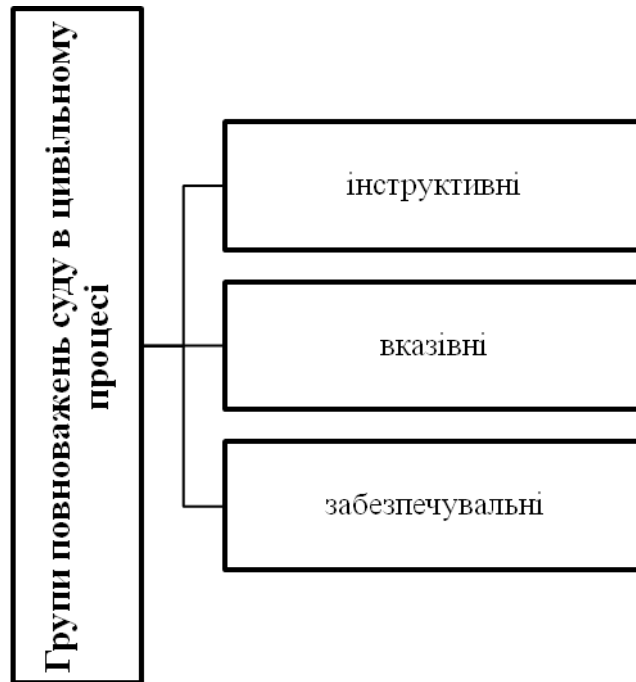

Рис. 1. Переваги змагальної моделі цивільного процесу

Джерело: власна розробка авторів

З наведеного вище виходить, що змагальні засади в цивільному судочинстві являють собою засади особистої автономії сторін. Засади особистої автономії сторін, їх ініціативи та активності при захисті своїх прав та інтересів впливають з самої природи цивільних прав, на захист яких спрямована діяльність суду. Активне втручання суду в доказову діяльність без волі на те сторін протирічить природі цивільних прав та перетворює процес на інквізиційний, що, відповідно, унеможливує здійснення правосуддя.

Проте, зауважимо, що це ні в якому разі не означає, що суд – простий спостерігач за діяльністю сторін у справі по доведенню певного кола фактів, які мають значення для справи. Сучасне цивільне процесуальне законодавство передбачає комплекс судових повноважень, які спрямовані на забезпечення змагальності сторін та входять до змісту принципу змагальності. Ці повноваження можна звести до трьох груп: інструктивні, вказівні та забезпечувальні (рис.2).

Рис. 2. Групи повноважень суду в цивільному процесі
Джерело: власна розробка авторів

До першої групи повноважень суду відносять повноваження в частині роз'яснення сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, їх прав та обов'язків по наданню доказового матеріалу. Реалізація зазначених повноважень є суттєвою для забезпечення права на справедливий судовий розгляд, оскільки не роз'яснення судом процесуальних прав сторонам, їх необізнаність в своїх правах може потягнути негативні наслідки для сторін у вигляді ненадання певних доказів в обґрунтування своєї правової позиції [12, с. 204].

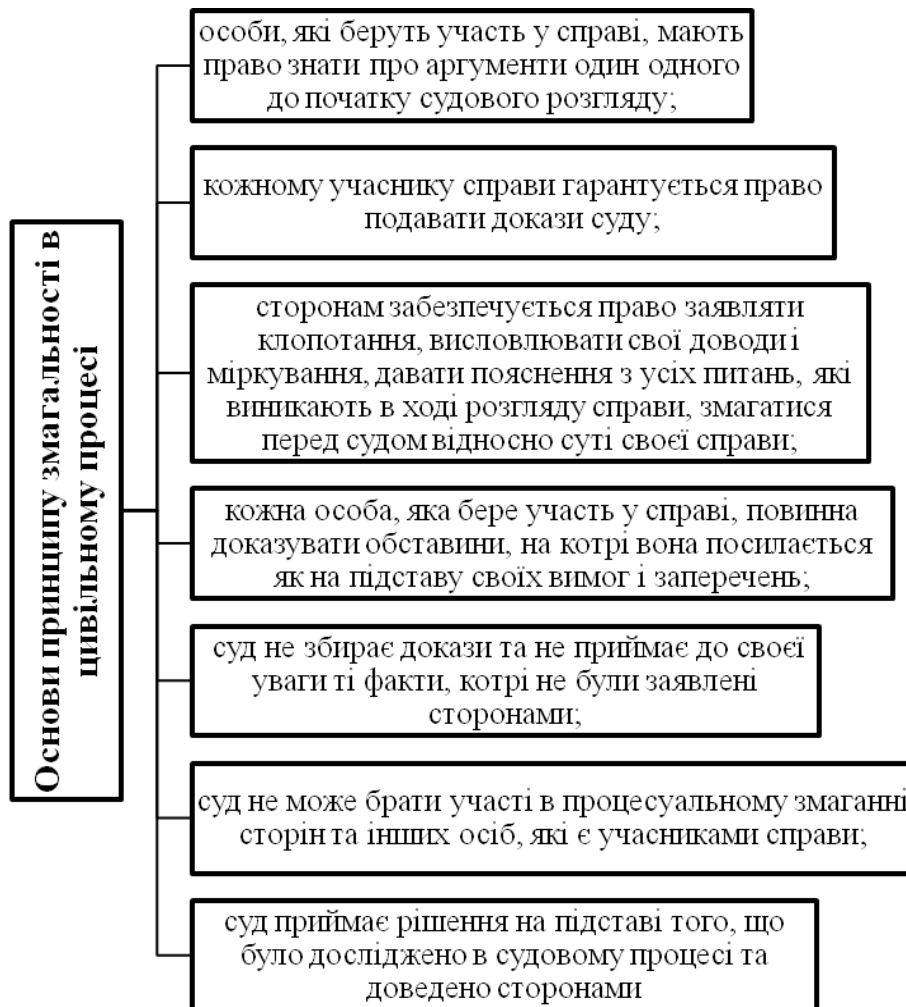
До вказівних повноважень відносяться повноваження в частині забезпечення доведення сторонами по фактів, що мають значення у справі, надання додаткових матеріалів, усунення прогалин в доказовому матеріалі з метою встановлення певних фактів при недостатності доказів, вказівні повноваження в частині усунення недоліків позовної заяви тощо.

Забезпечувальні повноваження суду спрямовані на визначення кола учасників процесу, забезпечення доказів, забезпечення позову тощо.

Отже, сутність принципу змагальності полягає у наявності правового пору між сторонами по справі – позивачем та відповідачем. Можна стверджувати, що в основі принципу змагальності лежать два взаємопов'язані положення (рис.3):

1) надання кожній стороні у справі можливості переконати суд у своїй правоті в рамках прав, наданих цивільним процесуальним судочинством;

2) покладення на сторону, яка прагне виграти справу, обов'язок у змаганні, правила якого встановлені процесуальним законодавством, з іншою стороною, знову ж таки з метою переконати у своїй правоті суд, який в свою чергу сприяє сторонам у реалізації належних їм прав, але зберігає об'єктивність і безсторонність.

Рис. 3. Основи принципу змагальності в цивільному процесі

Джерело: власна розробка авторів

Варто зауважити, що на законодавчому рівні термін «змагальність» не закріплено, а тому погляди науковців щодо його трактування розбігаються. Так, наприклад, Є. В. Васьковський пропонував розглядати принцип змагальності як самодіяльність сторін, а суд займає при цьому пасивну позицію, до функцій якого входить оцінка наданого сторонами матеріалу, у свою чергу вони (сторони) несуть відповідальність за достовірність наданих матеріалів [5, с. 183, 196].

За позицією К. Малишева змагальність пов'язана безпосередньо з виключною роллю сторін, таким чином, що з їхньої ініціативи надаються суду матеріали, а на їх онові суд здійснює різні дії, до того ж спірні відносини обговорюються лише на фактах, які повідомлені суду [11, с. 271, 300, 325].

Цікавою, на нашу думку, є думка В. Ю. Мамницького, який стверджує, що принцип змагальності відображає саму модель цивільного судочинства. Розробка принципу змагальності дозволяє визначити для теоретичного рівня оптимальну модель судового процесу, що дозволяє забезпечити справедливий розгляд справи [12, с. 201, 202].

Чернооченко С. І. відзначає, що суть принципу змагальності полягає у забезпеченні широкої можливості сторонам захищати свою позицію у справі, свободи надання сторонами доказів і доведення їх переконливості. Реалізація принципу змагальності сприяє активізації дискусії сторін, дозволяє їм вільно висловлювати свої думки, тлумачити факти, пов'язані зі справою. Керівна роль при цьому належить суду, який в ході судового засідання займається пошуком об'єктивної істини, дотримується правил судового розгляду, встановлених законом [22, с. 40-41].

Професор В.П. Півненко наполягає на тому, що змагальність – не засада судочинства, а лише гарантія того, що буде реалізовано принцип всебічного, повного і об'єктивного дослідження справи у суді [6].

Проте більшість вчених дотримуються позиції, що змагальність – це законодавчо встановлена можливість реалізації та практична реалізація наданих сторонам процесуальних прав при виконанні покладених на них процесуальних обов'язків на всіх стадіях судового процесу за участю суду [23, с. 55].

Зауважимо, що всі наведені вище визначення принципу змагальності не досконале, адже він реалізується не на всіх стадіях цивільного процесу та не у всіх провадженнях. Яскравим прикладом є наказне провадження та окреме провадження. Оскільки діяльність суду в наказному та окремому провадженні відбувається поза змагальною моделлю цивільного судочинства, тільки в межах якої можливо здійснення правосуддя, то така діяльність суду, виходить, не може вважатись правосуддям. А враховуючи той факт, що органам судової влади притаманна єдина соціальна функція – це функція здійснення правосуддя, яке реалізується через цивільне судочинство, то справи окремого та наказного провадження не повинні входити до юрисдикції загальних судів та розглядатися в порядку цивільного судочинства. У зв'язку з цим актуальною є розробка з подальшим закріпленням у законодавстві оптимального змісту принципу змагальності, і, як результат, оптимальної моделі цивільного судочинства, у межах якої мають розглядатися справи позовного провадження.

На сучасному етапі розвитку суспільства як в межах континентальної, так і в межах англо-американської правових систем проводиться пошук оптимальних моделей цивільного судочинства. Як зазначає В. В. Комаров, мають місце чітко визначені тенденції конвергенції різних національних і континентальних культур цивільного процесу, активізація пошуку моделей ефективного судочинства у зв'язку з сучасними викликами забезпечення правосуддя [9, с. 102].

На думку І.Р. Медведева, сучасний цивільний процес в усьому світі «гібридоподібний», його можна характеризувати як «квазіінквізиційний» або «квазізмагальний» з однаковими проблемами та критикою цих проблем, більш того, він постійно змінюється. У зв'язку з цим досвід Англії і Америки (поряд із знанням про правосуддя в романо-германській правовій родині) дозволяє визначити загальну тенденцію розвитку судочинства в світовому масштабі [13, с. 138].

На думку ж Н.Ю. Сакари, характеристика справедливого судочинства як змагального є слушною, тому що не можна взагалі говорити про відправлення правосуддя, якщо бракує змагальних засад [19, с. 146]. Принцип змагальності безпосередньо пов'язаний з повнотою судової влади, яке є її характерною особливістю і впливає з неї. Правосудним може бути лише змагальний процес [10, с. 154]. Однак сама по собі змагальність не означає справедливості правосуддя, оскільки справедливість правосуддя завжди передбачає певну форму змагальності [19, с. 147].

Отже, як бачимо, погляди вчених стосовно побудови моделі цивільного судочинства на основі принципу змагальності як фундаментального також розбігаються. Саме тому не слід забувати про те, що в Україні принцип змагальності запозичений із американської системи правосуддя. Якщо звернути увагу на те, як співвідносяться принцип змагальності, який не тільки схвалили вчені, а й запровадили судді в судову практику всупереч своїм інтересам, істотно обмеживши свої повноваження, з постановами пленумів та іншими актами судів найвищих рівнів, то можна помітити, що наявність принципу змагальності у цивільному процесі суперечить практиці узагальнення судової практики вищими судами України, оскільки:

– кожна судова справа має свої правові особливості, предмет, обставини, які необхідно довести, наявні і заявлені докази тощо;

– суб'єктний склад в кожній справі диктує особливості судового розгляду, тому традиційне сприйняття судді, сторін, їх представників та інших як абсолютно рівних за

кваліфікацією, неупередженістю тощо є помилковим, але ж будь-яка судова інстанція не повинна втручатися в спір між суб'єктами правовідносин і ставати на бік однієї із сторін, рекомендувати вирішення тієї чи іншої ситуації лише так, як вона вважає доцільним [3, с. 203].

Тому узагальнення судової практики і тим більше перегляд судових рішень з підстав неоднакового застосування судом касаційної інстанції, одних і тих самих норм матеріального права, що мало наслідком ухвалення різних за змістом судових рішень Верховним Судом України, суперечить принципу змагальності. Деякі процесуальні проблеми, пов'язані з реалізацією принципу змагальності на окремих стадіях цивільного процесу, потребують вдосконалення.

Так, наприклад, Апеляційний суд Одеської області у справі за позовом прокурора про витребування майна (земельної ділянки) з чужого незаконного володіння 24 січня 2018 року за результатами розгляду апеляційної скарги прокурора на рішення міськрайонного суду, яким відмовлено йому у позові, керуючись, у тому числі принципом змагальності, залишив цю скаргу без задоволення. При цьому суд апеляційної інстанції зазначив, що «відповідно, зокрема, до принципу змагальності, прокуратура була зобов'язана довести в судовому засіданні ті обставини, на які посилалася як на підставу своїх вимог, а саме щодо власника спірного майна – земельної ділянки, а також, що відповідач володіє вказаним майном без правової підстави, проте, не надано жодного належного та допустимого доказу на підтвердження своїх доводів» [15].

У справі за позовом прокурора про визнання недійсними розпоряджень та витребування земельних ділянок Апеляційний суд Київської області, «керуючись принципом змагальності, залишив без задоволення апеляційну скаргу прокурора та без змін рішення суду першої інстанції про відмову йому у позові, у зв'язку з пропуском строку позовної давності та недоведеністю прокурором поважності причин його пропуску» [14].

У справах про витребування земельних ділянок, Обухівський та Вишгородський районні суди Київської області, виходячи з принципу змагальності, відмовили прокурору у позовах, у зв'язку з недоведеністю ним позовних вимог та ненаданням достатніх доказів на їх підтвердження (рішення Обухівського районного суду Київської області від 22.12.2017 у справі № 372/390/17; від 15.02.2018 у справі №372/378/17 тощо), а також у зв'язку з пропуском прокурором строку позовної давності та недоведеністю ним поважності причин його пропуску (рішення Вишгородського районного суду Київської області від 02.04.2018 у справі № 363/1597/17) [16; 17; 18].

Отже, аналіз судової практики України показав, що на сьогодні, є непоодинокі випадки, коли суди, відмовляють у задоволенні заяв (скарг, клопотань) прокурора у цивільному судочинстві, у зв'язку з тим, що прокурором не дотримано принципу змагальності сторін.

Варто відзначити, що принципу змагальності приділено достатньо уваги в практиці Європейського Суду з прав людини (ЄСПЛ), з огляду на що доцільно навести окремі рішення задля поглиблення розуміння принципу змагальності судового процесу.

У загальному вигляді принцип змагальності у розумінні ЄСПЛ є дещо вужчим за змістом, ніж було проаналізовано вище, та передбачає, що кожна сторона має бути поінформована про докази та аргументи іншої сторони. Це в принципі означає право на ознайомлення з матеріалами справи, яке може включати право робити фотокопії для ретельного ознайомлення з матеріалами і доказами. У справі «Шулер-Цтрагген проти Швейцарії» (Schuler-Zraggen v. Switzerland), заява № 14518/89, рішення від 28 травня 1993 року, заявниця оскаржила у суді рішення про зменшення їй пенсії. Під час провадження вона попросила, щоб їй дали матеріали справи для виготовлення копій. Їй відмовили, запропонувавши знайомитися з матеріалами справи в приміщенні суду. Проте на стадії апеляційного провадження у Федеральному суді з питань страхування заявниці дозволили скопіювати всі матеріали справи. ЄСПЛ зазначив, що позбавлення можливості

зробити копії дорівнювало порушенню статті 6, проте ЄСПЛ вказав, що це процедурне порушення права заявниці було виправлене, коли їй надали можливість зробити копії матеріалів справи на подальшому етапі провадження [21, с. 33].

В окремих рішеннях ЄСПЛ принцип змагальності розкривається чи деталізується з огляду на ситуативну необхідність підкреслити ті або інші обставини. Варто зауважити, що значної уваги ЄСПЛ звертає саме на роль національних судів в змагальному процесі та наданні можливості сторонам змагатися в умовах рівноправності та справедливості.

При цьому, у п. 36 рішення ЄСПЛ від 1 липня 2003 року у справі «Суомінен проти Фінляндії» (Suominen v. Finland), заява № 37801/97, зазначено, що національний суд має певну свободу розсуду при виборі аргументів в конкретній справі і прийнятті доказів, які подаються сторонами, судовий орган зобов'язаний обґрунтувати свої дії, навівши мотиви своїх рішень [8, с. 8].

Тобто навіть у випадку винесення рішення судом, принцип змагальності набуває свого продовження у вигляді наданої законом можливості обґрунтовано оскаржити таке рішення. Призначення обґрунтованого рішення полягає в тому, щоб продемонструвати сторонам, що вони були почуті, та надати стороні можливість його оскарження у разі незгоди з аргументами суду. Лише за умови винесення обґрунтованого рішення може забезпечуватись публічний контроль за здійсненням правосуддя (див. рішення у справі «Гірвісаарі проти Фінляндії» (Hirvisaari v. Finland), заява № 49684/99 від 27 вересня 2001 року, п. 30) [21, с. 60-61]. А тому при оскарженні рішення суду слід звертати увагу на те, що залишення без уваги ключових доводів сторони є прямим порушенням процесу.

Як бачимо, концепція змагальності в розумінні ЄСПЛ та концепція змагальності, яка склалась у вітчизняній науці, дещо різняться за змістом, що, в принципі, не є шкідливою тенденцією, оскільки стандарти Конвенції органічно поєднуються із вітчизняними, які розкривають змагальність через керований процесуальний конфлікт.

Отже, підсумовуючи вище викладене, можемо говорити про те, що для змагального типу процесу характерною є така побудова судочинства, при якій:

- необхідне розмежування процесуальних функцій, «тобто функцій сторін та суду;
- наявними є дві протилежні процесуально рівні сторони;
- функціонування незалежного від сторін суду, який здійснює функцію правосуддя та розгляду справи».

При цьому, принцип змагальності сторін не може бути реалізований повністю без присутності арбітра, який приймає остаточне рішення на користь інтересів однієї із сторін. При цьому важливим є встановлення оптимального співвідношення активності сторін та активності суду.

На нашу думку, принцип змагальності необхідно розглядати як з точки зору права сторони відстоювати свою правову позицію у цивільному судочинстві, так і з точки зору обов'язку довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених чинним законодавством. І це є дуже важливим положенням, оскільки в окремих випадках змагальність асоціюється тільки з можливістю особи відстоювати свої порушені права та інтереси, а не з обов'язком активно доводити ті або інші обставини.

Висновки. Таким чином, можемо зробити висновок про те, що на сьогодні актуальним є створення та впровадження справедливої моделі цивільного судочинства на підставі змагальної моделі. Для цього, на наш погляд, необхідно дослідити принцип змагальності, який закріплений у вітчизняному законодавстві, оскільки він є вирішальною детермінантою, яка впливає на побудову моделі цивільного судочинства. З метою створення оптимальної формули принципу змагальності і оптимальної моделі цивільного судочинства, яку можна буде вважати моделлю справедливого судочинства, що забезпечить право суб'єктів процесуальної діяльності на справедливий судовий розгляд, слід визначитись з поняттям принципу змагальності та проаналізувати його зміст.

Важливим є застосування практики Європейського Суду з прав людини в часині дотримання принципу змагальності під час судового розгляду справ.

На нашу думку, дуже ефективними були б наступні заходи:

- заохочення сторін співпрацювати один з одним при веденні процесу;
- надання сторонам допомоги у врегулюванні справи повністю або частково;
- введення графіків або інших методів контролювання руху справи;
- визначення того, чи виправдовує вірогідна користь від учинення окремої дії витрати на її вчинення;
- забезпечення використання технічних засобів;
- надання судом сторонам вказівок з метою забезпечення, щоб судові засідання відбулося швидко й ефективно.

Список використаних джерел

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996. – №30. – Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42. – Ст. 492.
3. Бадила О. О. Принцип змагальності та його вплив на забезпечення доказів у цивільному процесі: теорія, судова практика, законодавство / О. О. Бадила // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 4. – С. 202-206.
4. Васьковский Е. В. Курс гражданского процесса. Т. 1. СПб., 1913. – 691 с.
5. Васьковский Е. В. Учебник гражданского процесса / Е. В. Васьковский., 1914. – 379 с.
6. Гражданский процесс [Текст]: учебник / под ред. проф. М. К. Треушникова. – М.: Новый Юрист, 1998. – 512 с.
7. Демичев А. А., Исаенкова О. В. Принципы гражданского процессуального права современной России // Jurisprudencija. – 2008. – № 2 (104). – С. 55-63.
8. Европейский Суд по правам человека. Дело «Суоминен (Suominen) проти Финляндии» (Жалоба № 37801/ 97). Постановление, Страсбург. 1 июля 2003 г. 12 с. URL: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/ac7e4fdea1043c2>.
9. Комаров В. В. Гражданский процесс в глобальном контексте// Юридическая наука и образование, 2009. – Харьков-2009. – №2. – С. 102-103.
10. Комаров В. В. Проблемы науки гражданского процессуального права : [монография] / В.В. Комаров. – Х. : Право, 2002. – 154 с.
11. Малышев К. И. Курс гражданского судопроизводства / К. И. Малышев. – Санкт - Петербург, 1876. – 357 с.
12. Мамницький В. Ю. Поняття та зміст принципу змагальності у цивільному судочинстві / В. Ю. Мамницький // Форум права. – 2014. – Випукм №3. – С.201-206.
13. Медведев И. Р. Еражданский процесс Англии и США: повышение ответственности сторон за свои объяснения и действия II Правоведение, 2007. – №1. – С. 136-151.
14. Постанова Апеляційного суду Київської області від 19 березня 2018 р., судова справа № 369/473/15-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72981944#>.
15. Постанова Апеляційного суду Одеської області від 24 січня 2018 р., судова справа № 22-ц/785/1078/18. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71870985#>.
16. Рішення Вишгородського районного суду Київської області від 2 квітня 2018 р., судова справа № 363/1597/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73713744#>.
17. Рішення Обухівського районного суду Київської області від 15 лютого 2018 р., судова справа № 372/378/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/72363483>.
18. Рішення Обухівського районного суду Київської області від 22 грудня 2017 р., судова справа № 372/390/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71446885>.
19. Сакара Н. Ю. Модель цивільного судочинства та проблема його доступності //Проблеми законності. – Виш. 98. – 146 с.
20. Тимченко Г. П. Принцип змагальності в судочинстві України: історичний і теоретичний аспект // Держава і право. – 2010. – № 48. – С. 316-322.
21. Фулей Т. І. Застосування практики Європейського Суду з прав людини при здійсненні правосуддя [Текст]: науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. – Київ, 2015. – 208 с.
22. Чернооченко С. І. Цивільний процес: навч. посіб. / С. І. Чернооченко. – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 472 с.
23. Яценко Н. Г. Нові тенденції розвитку принципу змагальності і цивільному процесі [Текст] / Н.Г. Яценко // Юриспруденція: теорія і практика. – 2010. – № 7. – С. 51-57.